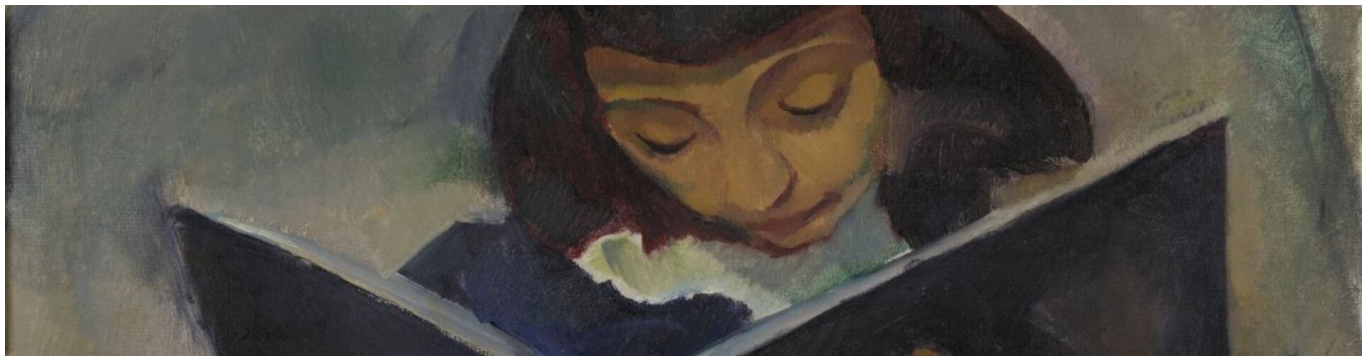

Specyfika tekstu filozoficznego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Marek Aureliusz, *Rozmyślania*, tłum. Marian Reiter, Warszawa 1937.
- Arystoteles, *Metafizyka*, t. I, tłum. Tadeusz Zielażnik, Lublin 1996.

Specyfika tekstu filozoficznego

Źródło: George Kars, *Czytelniczka*, 1911, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Kiedy możemy mówić, że mamy do czynienia z tekstem filozoficznym? W jaki sposób go rozpoznać? Czym różni się taki tekst od tekstów zupełnie innego rodzaju? Aby odpowiedzieć na te pytania, nie trzeba nawet dokonywać głębokich analiz samego tekstu. Wystarczy powołać się na rozważania jakiegoś konkretnego filozofa, z dowolnego okresu historii filozofii. Mogą to być nawet pierwsi filozofowie przyrody, co do których możesz mieć uzasadnione wątpliwości, czy sami w ogóle napisali cokolwiek.

Twoje cele

- Poznasz specyfikę tekstu filozoficznego.
- Przeanalizujesz koncepcje Talesa, Anaksymandra i Anaksymenesa z perspektywy kształtowania się zagadnienia tekstu filozoficznego.
- Uporządkujesz swoją wiedzę z zakresu jońskiej filozofii przyrody.
- Dokonasz analizy wybranych tekstów filozoficznych.

Przeczytaj

Przypomnij sobie, czym była **jońska filozofia przyrody**. Rozważ, jacy przedstawiciele tego nurtu są ci znani. Oceń, jaki mogli mieć wpływ na powstanie specyfiki tekstu filozoficznego.

Jonia matecznikiem filozofii

Już historyczny początek filozofii doskonale ukazuje jej ducha, dzięki czemu łatwiej zrozumieć specyfikę tekstu filozoficznego. Jak pamiętamy, historycznie pierwszym nurtem filozofii była jońska filozofia przyrody. Wybrzeża Azji Mniejszej kolonizowane były przez greckie ludy Jonów, stąd nazwa uprawianej tam filozofii.

Za pierwszego filozofa powszechnie uważa się Talesa z Miletu. Jest tak, gdyż wszyscy późniejsi myśliciele uznawali go za pioniera tego rodzaju namysłu i faktycznie byłoby trudno wskazać kogoś innego. Dotąd wszelki namysł nad rzeczywistością był silnie zakorzeniony w panującej religii, Tales zaś jako pierwszy dokonał niereligijnego wytłumaczenia sposobu funkcjonowania świata.

Tales pierwszym filozofem

Do naszych czasów zachowały się w zasadzie trzy zdania wypowiedziane przez filozofa.

Pierwsze: „Wszystko jest pełne bogów”.

Oznacza to, że wszystko w świecie jest dla człowieka zaskakujące, budzi jego ciekawość.

Jak bogowie, których do końca poznać nie sposób. Właśnie z tego zdziwienia rodzi się namysł filozoficzny. Drugie: „Bursztyn

i magnes posiadają duszę”. Faktycznie,

naelektryzowany bursztyn (poprzez chociażby pocieranie go) potrafi wykazać

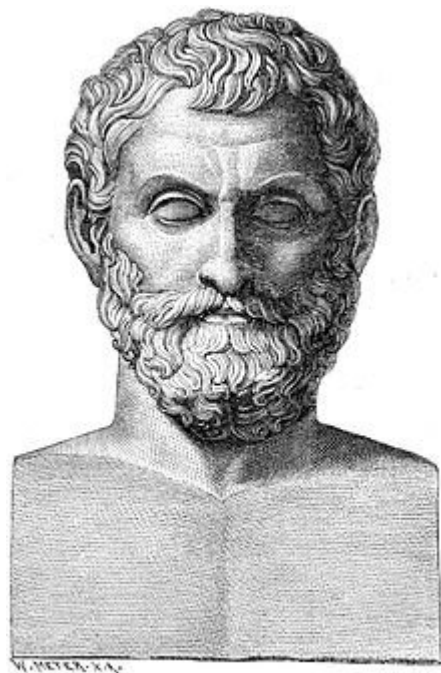
podobne do magnesu właściwości. Cytowane

zdanie nie oznacza, że są to jakieś żywe

przedmioty, lecz że filozof poszukiwał zasad

ruchu i konkretnych właściwości

przedmiotów w nich samych, a nie w woli

Tales z Miletu (ok. 620–540 p.n.e.)

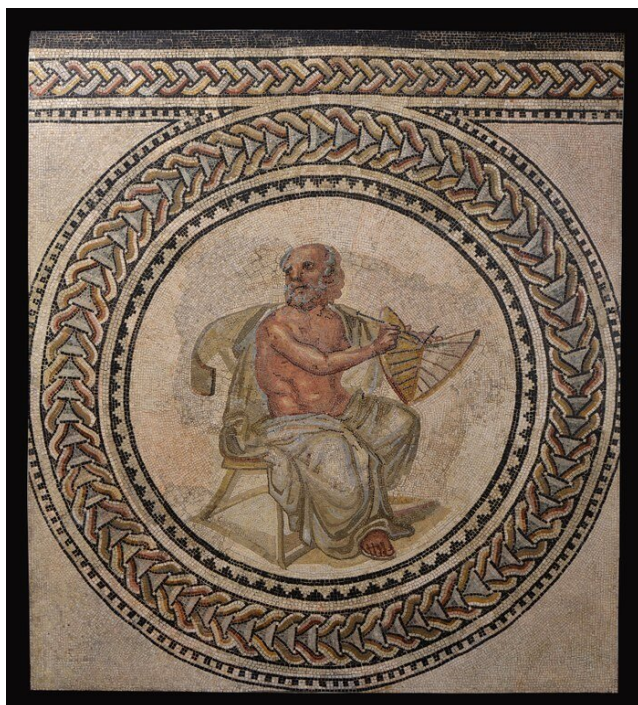
Przypisuje się mu działalność w sferze inżynierii, geometrii, hydrologii czy astronomii. Wielkim

bogów. Wreszcie trzecie: „Woda stanowi *arché*”. Cały świat unosi się na wodzie i jest przez nią otoczony. Wszystko, co żyje, jest mokre, a usycha, gdy umiera. Wszelkie zarodki są wilgotne, zaś to, co martwe, obraca się w suchą nicość. Dziś rozważania tego rodzaju brzmieć mogą banalnie, jednak w czasach Talesowi współczesnych były wręcz rewolucją w sposobie myślenia. Utorowały racjonalny, nie tylko filozoficzny, lecz także naukowy sposób myślenia.

zainteresowaniem darzył obieg wody w przyrodzie. Podobno dzięki jej obserwacji przewidział lata posuchy i następujące po niej kilka lat urodzaju. Dzięki temu w latach mało obfitych zbiorów wykupił za bezcen wszystkie tłoczarnie do oliwy, aby później, w latach zbiorów olbrzymich, wypożyczać je za kwoty horrendalnie wysokie. Dzięki temu stał się kimś na kształt dzisiejszych miliarderów, tym samym wymykając się stereotypowi biednego filozofa.

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC 0 1.0.

Anaksymander i Anaksymenes – kontynuacja szkoły jońskiej

Anaksymander z Miletu (ok. 609–547 p.n.e.)

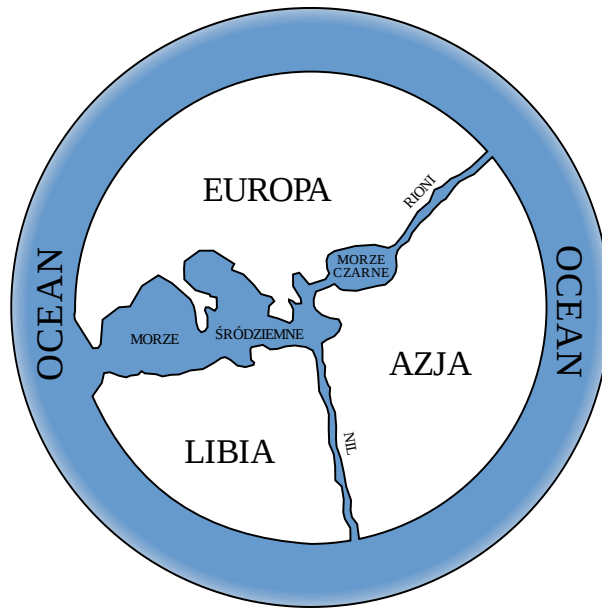
Uczeń Talesa z Miletu, nauczyciel Anaksymenesa z Miletu, prawdopodobny twórca pierwszego traktatu filozoficznego, który potomni nazwali *O naturze* (gr. *Peri fyseos* – o fizyce, naturze, czy: przyrodzie). Tytuł takowy nadawano po latach większości dzieł filozoficznych pierwszych filozofów przyrody, gdyż właśnie zagadnieniom natury (czyli fizyki) były poświęcone.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Choć początki filozofii toną w mrokach przeszłości, pewne jest, że uczniem Talesa był Anaksymander i że pozostawił on pierwsze dzieło filozoficzne, które potomni nazwali *O naturze*. Jako że były to początki naukowego i filozoficznego namysłu nad światem, który jeszcze daleki był od wypracowania szczegółowych metod naukowych i drobiazgowego rozpatrywania każdego zjawiska, również Anaksymander skupił się głównie na wskazaniu *arché*. Wbrew nauczycielowi uznał, że musi nim być to, co nazwał *apeironem*, „bezkresem”. Jego sposób rozumowania najlepiej ukazać na prostym przykładzie. Jeśli mamy do dyspozycji pewną ilość kamienia, to wiemy, jak duży dom jesteśmy w stanie zbudować. Dysponując pewną skończoną liczbą drewna, wiemy, jak szeroką palisadę wokół grodu wzniesiemy. Wraz z wyczerpaniem budulca nasza budowla dobiega końca. Jeśli jednak świat jest ogromny, a zmiany w nim zachodzą nieustannie, to i budulec, z którego się składa, musi być bezkresny. Dlatego też na pytanie o zasadę

i przyczynę świata Anaksymander odpowiadał jednym słowem: bezkres. Materia tworząca rzeczywistość jest bezkresna, wszystko zaś, co jest z niej stworzone, powstaje na

zasadzie wyłaniania się przeciwieństw: ciepła i zimna, miękkości i twardości, suchości i mokrości. Przeciwieństwa wyłaniają się z tej samej materii, różnicując się, a ich późniejsze, wzajemne przenikanie prowadzi do wszelkich zmian, jakie w świecie zachodzą.

Grafika przedstawia rekonstrukcję mapy świata stworzonej przez Anaksymandra.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Jońska filozofia przyrody ukazuje nam także pierwszy przykład relacji, w której uczeń wielkiego mistrza staje się nauczycielem kolejnego zdolnego filozofa. Tak jak Tales miał być nauczycielem Anaksymandra, tak też – zgodnie z przekazaną tradycją – uczniem tego ostatniego był z kolei Anaksymenes. Również on szedł drogą przez mistrza wskazaną i również w istotny sposób redefiniował jej główne założenie. Uważał bowiem, że przasadą świata i przyczyną wszelkiego życia jest powietrze. Wszystko, co żyje, potrzebuje go do funkcjonowania, a gdy żywą istotę pozbawi się powietrza – umiera w męczarniach. Nawet konający wydaje ostatnie tchnienie, gdy jego życie dobiega kresu. Oryginalność jego myśli polega na tym, że w pewien sposób połączył stanowiska

Talesa i Anaksymandra – uznał, że *arché* musi być konkretnym żywiołem, jednak żywioł ten musi nosić cechę przestrzennej nieskończoności, gdyż w wyobraźni Anaksymenesa powietrze wypełniało cały kosmos. Posiadało ono przy tym pewną immanentną właściwość, jaką jest sprężystość. Wraz z jego zagęszczaniem czy rozprężeniem powstają inne żywioły.

Fragment fresku *Szkoła Ateńska* przedstawiający Anaksymandra.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Ogień jest niczym innym jak rozrzedzonym powietrzem, gdy jednak powietrze ulega stopniowemu zagęszczeniu, powstaje z niego wiatr, potem chmury, potem więc woda, a nawet ziemia i kamienie, gdy staje się coraz bardziej skondensowane.

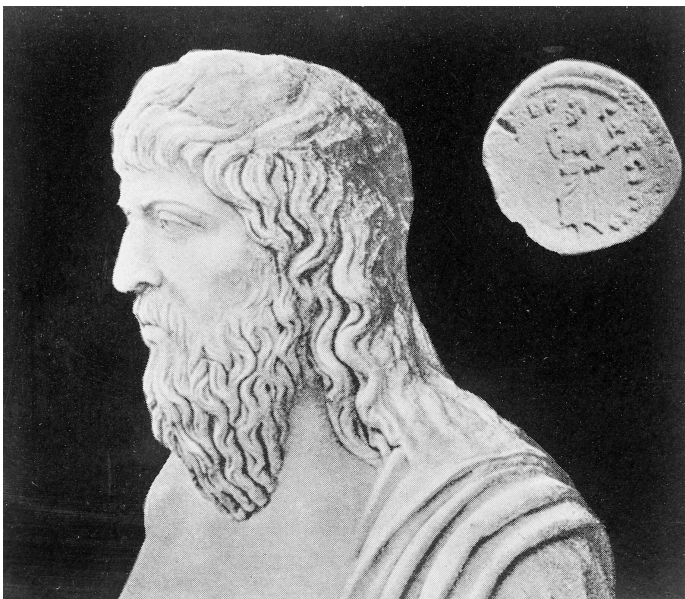

Anaksymenes z Miletu (ok. 585–525 p.n.e.)

Wiedza o jego życiu i działalności pozostaje do dziś szczątkowa. Za pewne uznaje się jednak, że także on napisał dzieło zatytułowane później *O naturze*.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Jonia a charakter namysłu filozoficznego

Heraklit z Efezu (ok. 540–480 p.n.e.)

Uznawany jest za późnego przedstawiciela jońskiej filozofii przyrody. Za *arché* uważał ogień, rozumiał jednak to pojęcie w sposób odmienny niż poprzednicy. Płomień stanowił dla niego ilustrację przemian

Jońscy filozofowie przyrody albo nie pisali tekstów filozoficznych, albo nie zachowały się one do naszych czasów. Wszystkie ich twierdzenia dotyczą przyrody, czyli dokładniej tej sfery ludzkiego namysłu, którą dziś z pewną rezerwą nazwalibyśmy potocznie fizyką. Ogół ich poglądów można określić jako wczesny materializm, gdyż interesowali się otaczającym nas światem, a dokładniej – materią, z jakiej jest złożony. Położyli zaledwie podwaliny pod naukowy i filozoficzny sposób rozważania świata, jeszcze nie mogąc różnicować zachodzących w nim zjawisk, wskazywać pewnych cyklicznych tendencji ani oddzielić wspomnianej materii od sił, które powodują jej przemiany. Był to dopiero

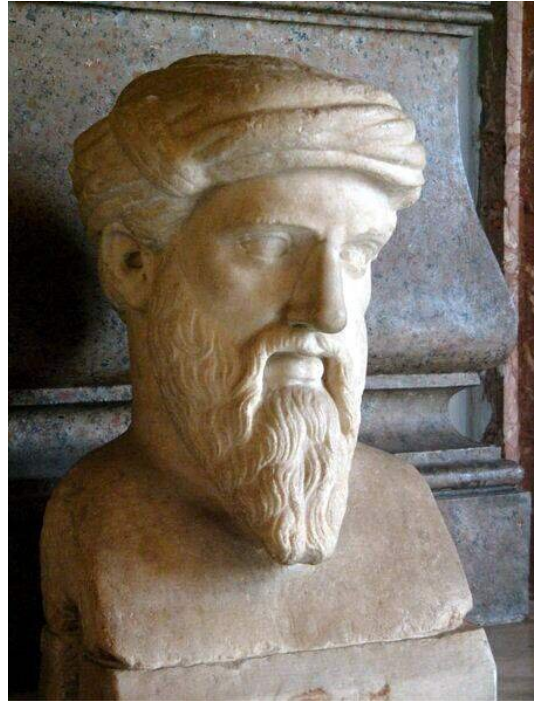
zachodzących w świecie, gdyż ten, jak rozpalone ognisko, migocze, przygasa, rozbucha na nowo i w efekcie nigdy nie wygląda tak, jak kiedykolwiek przedtem.

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY 4.0.

nam wiele powiedzieć o specyfice tekstu filozoficznego? Odpowiedź na to pytanie jest prosta: już pierwsi filozofowie wytyczyli ten sposób myślenia, który będzie przejawiał się w całej filozofii, a zatem także w poświęconych jej tekstach, aż do dziś. Filozofia bowiem dąży do całościowego zrozumienia i opisania świata ludzkiego. Stara się go usystematyzować w spójny i zamknięty system lub koncepcję, które byłyby jednolitym światopoglądem, pozwalającym badać każdy przedmiot i każde zjawisko we wskazanych przez siebie kontekstach. Nawet jeśli tekst z zakresu filozofii ogranicza się tylko do analizy jednego przedmiotu lub zjawiska, czyni to w szerszym, całościowym kontekście. Właśnie to odróżnia go od tekstu naukowego. Tekst naukowy bada pewien wycinek rzeczywistości – w pewnych kontekstach i za pomocą metod danej nauki, ale są to badania zamknięte i ograniczone do danego przedmiotu lub zjawiska. Tekst filozoficzny natomiast dąży do poznania systematycznego i całościowego. Możemy nawet przewrotnie stwierdzić, że w takim znaczeniu wciąż poszukuje *arché* danej rzeczy lub zjawiska. Zatem jeszcze zanim rozwinęła się filozofia, a dzięki niej powstała jakakolwiek autonomiczna czy niezależna nauka, zasadnicze jej zręby, wyrażone później w każdym tekście filozoficznym, pojawiły się już w myśleniu jońskich filozofów przyrody.

załączek naturalistycznego i tylko naturalistycznego opisu zjawisk.

Dlaczego więc stwierdziliśmy na początku, że już ten pierwszy okres filozofii może

Pitagoras z Samos (ok. 570–497 p.n.e.)

W przeciwieństwie do kolonii jońskich na południowych wybrzeżach Italii (zwanych wówczas Wielką Grecją) zaistniał niemal równocześnie filozoficzny ruch pitagorejczyków. Jego inicjator, Pitagoras z Samos, uważał za *arché* liczbę, gdyż to właśnie niematerialne relacje i proporcje matematyczne wyznaczają porządek świata i przemiany w nim zachodzące. Ponadto jako pierwszy użył dla określenia swych nauk nazwy „filozofia” („umiłowanie mądrości”), a siebie określił mianem „filozofa” („miłującego mądrość”).

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Słownik

apeiron

(gr. ἄπειρον – bezgraniczne, nieskończone lub „nieokreślone”) pierwsza przyczyna w postaci nieskończonego, bezgranicznego i niezniszczalnego bezkresu,

zaproponowana przez Anaksymandra z Miletu

arché

(gr. ἀρχή – początek, zasada, podstawa) termin wprowadzony do filozofii najprawdopodobniej przez Anaksymandra z Miletu, oznaczający źródło, początek, prapoczątkowo, przyczynę (głównie materialną) całości bytu, budulec rzeczywistości, ale jednocześnie niezmienną zasadę (naturę) istnienia; wokół problemu *arché* koncentrował się początkowy okres rozwoju starożytnej filozofii greckiej, od Talesa po Arystotelesa

filozofia

(od gr. Φιλοσοφία – umiłowanie mądrości) systematyczny namysł nad rzeczywistością, zachodzącymi w niej wydarzeniami i zjawiskami, zwłaszcza tymi dotyczącymi człowieka i wiążących się z nim zagadnień; filozofia zachodnia narodziła się w antycznej Grecji; za pierwszego filozofa europejskiego uważany jest Tales z Miletu, gdyż jako pierwszy dokonał niereligijnego namysłu nad światem, natomiast Pitagoras z Samos jako pierwszy określił się mianem „filozofa” (osoby miłującej mądrość), a swoją naukę nazwał filozofią („umiłowaniem mądrości”).

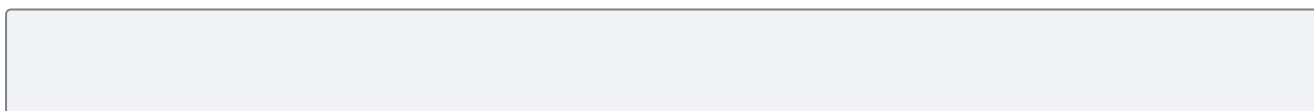
jońska filozofia przyrody

historycznie pierwszy nurt filozofii, zajmujący się fizyką, a więc badaniem *physis* (gr. φύσις), czyli przyrody; jego pierwszymi przedstawicielami byli myśliciele milezyjscy: Tales, Anaksymander i Anaksymenes, a także Heraklit z Efezu i Ksenofanes z Kolofonu; ich następcami byli zaś Archelaos z Aten i Diogenes z Apollonii, działający w V w. p.n.e.

Audiobook

Polecenie 1

Zapoznaj się z treścią poniższego audiobooka, poświęconego specyfice tekstu filozoficznego. Z jego treści wynotuj przynajmniej trzy czynniki, które wskazują, że jakiś konkretny tekst nie jest tekstem filozoficznym.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P1G07EjBr>

Specyfika tekstu filozoficznego

Czym jest tekst filozoficzny?

To pytanie równie złożone, co sama próba zdefiniowania czym jest filozofia. Aby zrozumieć, jak rozpoznać tekst, który wyraża treści filozoficzne, najlepiej przeanalizować kilka przykładów.

„Polska znajduje się pod wpływem ciepłego powietrza wiejącego do nas znad Afryki, co sprawia, że temperatura w naszym kraju będzie dość przyjemna. Na Podkarpaciu spodziewane jest nawet 23°C, zaś im dalej na północ, tym chłodniej, do 19°C w Koszalinie, Słupsku i Gdańsku.”

To nie jest tekst filozoficzny. To tylko prognoza pogody.

„Dziś w sejmie nie przeszła głosowana ustawa. Opozycja, która zmobilizowała swe szeregi, głosowała za jej odrzuceniem, natomiast partia rządząca, która stawiała się w składzie niepełnym, nie miała tym razem większości. Prezes partii rządzącej zapowiedział wyciągnięcie konsekwencji wobec swych posłów, którzy nie stawili się na głosowanie.”

To również nie jest tekst filozoficzny. To zwykłe sprawozdanie.

„– Tak, Leoncjo, tak! Pragnęłam twych ust od kiedy zobaczyłam cię na pogrzebie ciotecznego brata mojego szwagra od strony ciotki – wyszeptała Konstancja zarzucając mu dłonie na ramiona i zaglądając głęboko w oczy.

– Ależ Konstancjo – odpowiedział jej drżącym głosem. – Twój mąż Hernando Alessandro zastrzeliłby nas, gdyby wiedział, że spotykamy się tutaj, w kanciapie na narzędzia ogrodnika Eustachego.”

To również nie jest tekst filozoficzny. To literatura, proza, beletrystyka. Raczej niskich lotów.

„Dziś słowiczek cienko śpiewa

Bo słoneczko nie przygrzewa

A gdy słoneczko zgaśnie

To słowika piorun trzaśnie.”

To też nie jest tekst filozoficzny. To poezja. Rodzaj fraszki. Niezbyt ambitnej.

„Zgodnie z twierdzeniem matematyki klasycznej, suma miar kątów wewnętrznych dowolnego trójkąta zawsze będzie wynosiła 180° . Stąd pewność, że w trójkącie prostokątnym suma dwóch mniejszych kątów będzie równa kątowi prostemu.”

To również nie jest tekst filozoficzny. Jest to tekst naukowy. Jak zatem rozpoznać tekst filozoficzny? Jest na to kilka sposobów.

Fryderyk Nietzsche

Tako rzecze Zaratustra. Książka dla wszystkich i dla nikogo

„– Ja was uczę nadczłowieka. Człowiek jest czymś, co pokonanem być powinno. Cóżeście uczynili, aby go pokonać? Wszystkie istoty stworzyły coś ponad siebie; chcecież być odpływem tej wielkiej fali i raczej do zwierzęcia powrócić, niżli człowieka pokonać? Czemże jest małpa dla człowieka? Pośmiewiskiem i wstydem bolesnym. Temże powinien być człowiek dla nadczłowieka: pośmiewiskiem i sromem bolesnym. Przebyliście drogę od robaka do człowieka, i wiele jest w was jeszcze z robaka. Byliście niegdyś małpami i dziś jest jeszcze człowiek bardziej małpą, niżli jakkolwiek małpa.”

To jest tekst filozoficzny. Ukazuje filozoficzne przemyślenia autora, wypowiedzi na temat kondycji człowieka, jego ewolucji i historii, a także kondycji kultury, którą wytworzył. O filozoficzności tego tekstu świadczy więc fakt, że wyraża on pewien ogólny światopogląd, w którym dokonuje nienaukowego namysłu nad tym, kim w momencie artykułowania wypowiedzi, jest dla autora człowiek współczesny.

Zauważmy: Nie jest to sprawozdanie w znaczeniu klasycznej relacji. Nie jest to wynik naukowych badań. Nie jest to również tekst o znaczeniu religijnym czy teologicznym.

Immanuel Kant

Uzasadnienie metafizyki moralności

„Praktyczny imperatyw brzmieć będzie następująco: Postępuj tak, byś człowieczeństwa tak w twej osobie, jako też w osobie każdego innego używał zawsze zarazem jako celu, nigdy tylko jako środka.”

Ten cytat dotyczy etyki, jednej z dyscyplin szeroko rozumianej filozofii. Jako że jest to tekst moralizatorski, etyczny, jest więc również tekstem filozoficznym.

Tak samo wygląda sytuacja z każdą inną dziedziną filozoficzną, które poznasz w kolejnych lekcjach. Jeśli jakiś tekst poświęcony jest zagadnieniom estetycznym, epistemologicznym, czy ontologicznym – jest tekstem filozoficznym. Jeśli więc tekst rozważa zagadnienia dobra i zła moralnego, które przejawiają się w ludzkim postępowaniu, jest tekstem etycznym, a przez to wpisuje się w szeroko rozumiane rozważania filozoficzne. Jeśli tekst analizuje dzieło sztuki w oparciu o kategorię piękna i brzydoty, sposobu przeżywania utworu literackiego czy muzycznego, a przy tym odwołuje się do obiektywnych norm piękna, bez subiektywnych ocen na zasadzie „podoba mi się” i „nie podoba mi się”, to przedstawia rozważania z zakresu estetyki. W ten sposób również wyraża szeroko rozumiane rozważania filozoficzne. Jeśli zaś tekst przedstawia ogólne rozważania na temat istnienia rzeczywistości, albo posługuje się pojęciem przedmiotu, rozumianego jako ogólny „byt”, poruszając przy tym kwestię możliwości, właściwości i sposobów jego istnienia, to ukazuje w ten sposób rozważania z zakresu ontologii. W ten sposób również jest tekstem filozoficznym, gdyż ontologia jest dziedziną filozofii.

Jednak co z tekstami, które nie są traktatami filozoficznymi, ale zawierają elementy filozoficznego namysłu? O nich również mówimy, że są tekstami filozoficznymi. Tak jest na przykład z poezją, jak przy wierszu Horacego, rozważającym jego życie:

Horacy

Exegi monumentum

Pieśń III

„Zbudowałem monument trwalszy niż ze stali

Mocniejszy nad piramid królewskich istnienie

Deszcz wielki go nie zmyje wicher nie powali

Stuleci niezliczonych nie zniszczy go tchnienie

Cytat ten ukazuje światopogląd autora, a przy tym nie dotyczy kwestii nauki czy teologii. Wyraża przekonanie o nieśmiertelności literackiego dorobku, która w pewien sposób uczyni autora „nieśmiertelnym”. W tym znaczeniu jest to tekst filozoficzny, a dokładniej – tekst zawierający pewien filozoficzny namysł.

Podobnie jest z całymi powieściami, co dobrze widać na przykładzie powiastek filozoficznych, jak *Kandyd* Woltera, czy *Kubuś Fatalista* Diderota. Ich autorzy nie tworzą zwykłej beletrystyki, a więc utworów dających jedynie przyjemność czytania czy ukazujących jakiś problem życia codziennego. Oni wyrażają pewien światopogląd, którego nie da się ograniczyć do ideologii, teologii, a zwłaszcza nauki. Zamiast tego – formułują pewne filozoficzne idee, zaś pisane utwory mają je wyrażać. *Kandyd* dotyczy krytyki instytucji Kościoła i zawiera wizję państwa idealnego. W ten sposób wyraża filozoficzny światopogląd, według którego Kościół wywiera zbyt wielki, ograniczający wręcz wpływ na postawę człowieka, a także wyraża pewne przekonania na płaszczyźnie filozofii polityki. Te czynniki sprawiają, że *Kandyd* jest utworem wyrażającym pewne treści filozoficzne. A przez to jest tekstem filozoficznym.

Pewnym problemem może zaś być odróżnienie tekstów literackich o tematyce filozoficznej od tekstów *stricte* filozoficznych. Pytamy więc w gruncie rzeczy o to, „jak bardzo tekst może być filozoficzny”. Otóż tekst filozoficzny, jak traktat czy rozprawa, zawsze poddany jest pewnym rygorom – rozważa konkretne idee czy zagadnienia (które wcześniej nazwalismy filozoficznymi), czyniąc to w pewnym porządku. Najczęściej jest to porządek logiczny. Struktura tekstu wygląda przeważnie następująco: postawienie tezy lub pytania problemowego, dogłębne rozważania, zestawienia stanowisk i własna, odautorska polemika, na końcu zaś – wyciągnięcie na tyle daleko idących wniosków, na ile jest to możliwe. Z kolei tekst literacki o tematyce filozoficznej zazwyczaj skupia się na jakiejś idei, postawie, zagadnieniu, a cała jego treść orbituje – to bliżej, to dalej – wokół tej idei, postawy, zagadnienia. Sprawia to, że taki tekst w zasadzie nie musi nosić znamion dogłębnej rozprawy czy pogłębionego wywodu. Ma na celu jedynie naświetlać, kontestować, krytykować filozoficzne zagadnienia.

Mimowolnie odróżnilismy więc teksty naukowe i teksty teologiczne od tekstów filozoficznych. Jaka jest zatem główna różnica pomiędzy tymi trzema rodzajami tekstów, które w praktyce łatwo pomylić? Jest taka sama, jak pomiędzy ich dziedzinami: nauką, religią i filozofią. Nauka dysponuje przedmiotem badań, własnym ujęciem tego przedmiotu, a także pewnym zestawem pojęć, dzięki którym bada swój przedmiot z przyjętej perspektywy. Właśnie przez to ukazuje tylko pewien wycinek

rzeczywistości i czyni to tylko z pewnej perspektywy. Filozofia zaś, jako że nie dotyczy wiedzy, lecz mądrości, ukazuje pewne zagadnienia czy przedmioty z różnych perspektyw, a przy tym zawsze umieszcza je w szerszym, całościowym kontekście. Religia opiera się zaś na prawdach objawionych, zaś teologia ma na celu spójne i zwięzłe wyłożenie tych prawd. W ten sposób religia i teologia dotyczą wiary, a więc takiego ujęcia prezentowanych zagadnień, które należy przyjąć. Filozofia z konieczności jest więc czymś zupełnie innym niż religia i teologia, gdyż uprawiając szeroki i przenikliwy namysł nad każdym zagadnieniem, poddaje go w wątpliwość. A to w religii bywa wręcz zabronione.

Czym zatem jest tekst filozoficzny? Jest tekstem, który wyraża filozoficzne treści. Jeśli podamy definicję głoszącą, że filozofia, to systematyczny namysł nad rzeczywistością, zachodzącymi w niej wydarzeniami i zjawiskami, zwłaszcza tymi dotyczącymi człowieka i wiążących się z nim zagadnieniami, to tekst filozoficzny jest takim tekstem, w którym autor spełnia warunki, jakie w tej definicji podano.

Na koniec wróćmy do treści lekcji i przypomnijmy trzy zachowane wypowiedzi Talesa:

1. Wszystko jest pełne bogów
2. Bursztyn i magnes posiadają duszę
3. Woda jest *arché*.

Czy zestawienie tych wypowiedzi tworzy tekst filozoficzny? Oczywiście, że tak. Wszak dzięki nim udało się zrekonstruować poglądy filozofa.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Zastanów się, czy ostatnio czytana przez ciebie książka jest tekstem filozoficznym. Swoją odpowiedź uzasadnij.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Myślicielem, który jako pierwszy określił się mianem „filozofa”, a swoją koncepcję nazwał „filozofią”, był...

- ☐ Pitagoras.
- ☐ Tales.
- ☐ żaden z wymienionych.
- ☐ Heraklit.

Ćwiczenie 2

Ułóż imiona greckich filozofów w kolejności od urodzonego najwcześniej do urodzonego najpóźniej.

Anaksymenes z Miletu

Tales z Miletu

Anaksymander z Miletu

Heraklit z Efezu

Ćwiczenie 3

Wpisz w tabelę *arché* każdego z podanych filozofów.

filozof	<i>arché</i>
Anaksymenes z Miletu	
Heraklit z Efezu	
Pitagoras z Samos	
Tales z Miletu	
Anaksymander z Miletu	

Ćwiczenie 4

Zdefiniuj własnymi słowami pojęcie *arché*.

Ćwiczenie 5

W poniższej tabeli znajdują się twierdzenia dotyczące pierwszych filozofów. Oceń ich prawdziwość.

twierdzenie	prawda	fałsz
Heraklit uważał, że ogień jest zasadą, gdyż wszystko, co żyje, jest ciepłe, a gdy umiera – stygnie.	☐	☐
Anaksymenes uznał bezkres za <i>arché</i> .	☐	☐
Anaksymenes skonstruował mapę świata.	☐	☐
Tales stał się multimilionerem dzięki swym badaniom.	☐	☐
Myśliciele milezyjscy nawet nie wiedzieli, że są filozofami.	☐	☐

Ćwiczenie 6

Połącz nazwy z opisem konkretnego tekstu filozoficznego.

Dialog filozoficzny

Rodzaj gatunku literackiego z podziałem na role, w którym każdy bohater przedstawia własne stanowisko filozoficzne.

Traktat filozoficzny

Zwarty utwór epicki starający się za pomocą opisu wyłożyć konkretną doktrynę filozoficzną.

Wiersz o tematyce filozoficznej

Rozprawa mająca na celu drobiazgowie i spójne wyłożenie danej koncepcji filozoficznej.

Powiastka filozoficzna

Utwór poetycki, którego celem jest przenośne opisanie idei filozoficznej.

Przeczytaj poniższy fragment *Rozmyślań* Marka Aureliusza, a następnie wskaż zdanie, które poprawnie oddaje jego treść.

((Marek Aureliusz *Rozmyślenia*

Zaczynając dzień, powiedz sobie: Zetknę się z ludźmi natrętnymi, niewdzięcznymi, zuchwałymi, podstępными, złośliwymi, niespołecznymi. Wszystkie te wady powstały u nich z powodu braku rozeznania złego i dobrego. Mnie zaś, którym zbadał naturę dobra, że jest piękne, i zła, że jest brzydkie, i naturę człowieka grzeszącego, że jest mi pokrewnym, nie dlatego, że ma w sobie krew i pochodzenie to samo, ale że ma i rozsądek, i boski pierwiastek, nikt nie może wyrządzić nic złego. Nikt mnie bowiem nie uwikła w brzydotę. Nie mogę też czuć gniewu wobec krewnego ani go nienawidzić. Zrodziliśmy się bowiem do wspólnej pracy, tak jak nogi, jak ręce, jak brwi, jak rzędy zębów górnych i dolnych. Wzajemne więc szkodenie sobie jest przeciwne naturze, wzajemnym zaś szkodeniem jest uczucie gniewu i nienawiści.

Źródło: Marek Aureliusz, *Rozmyślenia*, tłum. Marian Reiter, Warszawa 1937, s. 59.

- ☐ Moim zadaniem jest chodzić i nauczać ludzi, czym jest dobro, a czym zło, aby wyrugować ze świata „brzydotę”.
- ☐ Cały ludzki świat jest zły i zepsuty, a my na to nic nie poradzimy, dlatego musimy traktować ludzi dokładnie tak samo, jak oni nas.
- ☐ Wszyscy otaczający mnie ludzie są źli i podli, dlatego każdorazowo muszę odpowiadać im tym samym, ale nigdy nie mogę im ukazywać, co o nich myślę.
- ☐ Wiem czym jest dobro i że zło mi nie może zaszkodzić, więc pozostaję niewzruszony wobec świata i tego, co spotyka mnie na co dzień.

Zapoznaj się z poniższym fragmentem *Metafizyki* Arystotelesa, a następnie wskaż zdania, które poprawnie oddają jego treść.

((Arystoteles

Metafizyka

Tak więc, po pierwsze, sądzimy, że człowiek mądry ma wiedzę o wszystkim, co można poznać, przy czym ta jego wiedza nie polega na poznaniu poszczególnych rzeczy z osobna. Następnie uważamy, że mądry jest ten, kto poznaje to, co człowiekowi trudno jest poznać, a nie tylko to, co można poznać łatwo. Wszystkim bowiem wspólne poznanie zmysłowe przychodzi łatwo, ale też nie ma ono nic wspólnego z mądrością. Dalej, sądzimy, że w zakresie jakiegokolwiek wiedzy mądrzejszy jest ten, kto poznaje bardziej dokładnie przyczyny i potrafi lepiej o nich nauczać. Z nauk zaś tę raczej za mądrość uważamy, która jest godna wyboru dla niej samej, dla samego poznania, a nie ze względu na jakieś jego następstwa. Wreszcie sądzimy, że mądrością jest raczej nauka naczelna, a nie nauka zależna. Bo nie powinno być tak, żeby mądrymu coś nakazywano, ale żeby on rozkazywał i żeby nie musiał uznawać poglądu drugiego, lecz by jemu zawierzał ten, co mniej mądry.

Takie mamy pojęcie o mądrości i o ludziach mądrych. I gdy chodzi teraz dalej o te cechy mądrości, to poznanie wszystkiego jest z konieczności udziałem tego, kto posiada wiedzę najbardziej ogólną, gdyż w pewien sposób poznaje on wszystko, co podpada pod ujęcie ogólne.

I niewątpliwie takie poznanie najbardziej ogólne jest też dla ludzi najtrudniejsze, gdyż jest najdalsze od poznania zmysłowego. Dalej zaś, najbardziej dokładne poznanie dają nauki o tym, co pierwsze, gdyż bardziej ścisłe poznanie jest wtedy, gdy wychodzi się od mniej licznych zasad, aniżeli gdy do nich coś jeszcze się dołącza, na przykład bardziej dokładne jest poznanie w arytmetyce niż w geometrii. I bardziej słuszna

do nauczania jest wiedza teoretyczna, która przede wszystkim odnosi się do przyczyn. Bo uczą ci, którzy wskazują przyczyny poszczególnych rzeczy.

Jeśli zaś chodzi o poznanie i wiedzę dla nich samych, to w pierwszym rzędzie poznanie taki ma za cel przedmiot, to, co jest najbardziej poznawalne. Kto bowiem chce poznawać dla samego poznania, ten pragnie wiedzy w najpełniejszym tego słowa znaczeniu. A taka wiedza jest o tym, co jest najbardziej poznawalne. A najbardziej poznawalne są przede wszystkim pierwsze zasady i przyczyny. Albowiem przez nie i z nich poznaje się wszystko inne, nie zaś odwrotnie – tamte przez to, co pod nie podpada.

Źródło: Arystoteles, *Metafizyka*, t. I, tłum. Tadeusz Zielażnik, Lublin 1996, s. 11–13.

- ☐ Najtrudniejszym rodzajem poznania, jest poznanie zmysłowe.
- ☐ Najłatwiejsza do zdobycia wiedza, to wiedza najbardziej ogólna.
- ☐ Człowiek prawdziwie mądry to taki, który jest w stanie zdobyć każdą wiedzę, co jeszcze nie oznacza, że zawsze absolutnie zna się na wszystkim.
- ☐ Wiedza praktyczna jest ważniejsza od wiedzy teoretycznej.
- ☐ Najlepszy rodzaj wiedzy, to wiedza dla samej wiedzy.
- ☐ Najlepszymi nauczycielami są ci, którzy zgłębili dany przedmiot aż do jego pierwszych przyczyn.

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz

Przedmiot: Filozofia

Temat: Specyfika tekstu filozoficznego

Grupa docelowa:

III etap edukacyjny, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Pierwsze pytanie filozoficzne: co stanowi archē świata? Uczeń:

- 2) kojarzy imiona jońskich filozofów przyrody (Tales, Anaksymander, Anaksymenes) z przyjętymi przez nich zasadami (woda, bezkres, powietrze);
- 3) przedstawia koncepcję czterech żywiołów jako pierwszą próbę rozwiązania naukowego i filozoficznego problemu elementarności;
- 4) dostrzega w metodzie jońskich filozofów przyrody załączek empirycznej metody naukowej: obserwacja zjawisk przyrodniczych oraz wysuwanie hipotez wyjaśniających te zjawiska.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne (językiem ucznia):

- Poznasz specyfikę tekstu filozoficznego.
- Przeanalizujesz koncepcje Talesa, Anaksymandra i Anaksymenesa z perspektywy kształtowania się zagadnienia tekstu filozoficznego.
- Uporządkujesz swoją wiedzę z zakresu jońskiej filozofii przyrody.
- Dokonasz analizy wybranych tekstów filozoficznych.

Cele operacyjne. Uczeń:

- identyfikuje różne problemy, stanowiska i nurty filozoficzne na przykładach pytań i twierdzeń filozofów;
- rozpoznaje wpływ starożytnej filozofii greckiej na europejską kulturę późniejszych epok, a zwłaszcza na literaturę piękną, naukę i religię;
- omawia poglądy filozofów reprezentatywnych dla poszczególnych epok kultury europejskiej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- dyskusja;
- film;
- praca z tekstem.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Specyfika tekstu filozoficznego”. Prosi uczestników zajęć o rozwiązanie ćwiczeń nr 1-3 z sekcji „Sprawdź się” na podstawie treści w zakładce „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i wyświetla na tablicy temat i cele lekcji. Prosi uczniów, by na podstawie wiadomości zdobytych przed lekcją zaproponowali kryteria

sukcesu.

2. **Dyskusja wprowadzająca.** Za pomocą raportu dostępnego w panelu użytkownika nauczyciel sprawdza przygotowanie uczniów do lekcji. Następnie inicjuje rozmowę kierowaną na podstawie pytań zawartych we wprowadzeniu.

- *Kiedy możemy mówić, że mamy do czynienia z tekstem filozoficznym?*
- *W jaki sposób go rozpoznać?*
- *Czym różni się taki tekst od tekstów zupełnie innego rodzaju?*

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Nauczyciel prosi uczniów, aby w parach wynotowali minimum trzy najważniejsze, ich zdaniem, kwestie poruszone w e-materiale. Następnie pary łączą się w grupy czteroosobowe i, dyskutując, wybierają wspólnie najważniejszy wątek. Na koniec każda z grup na forum przedstawia i argumentuje swój wybór.
2. **Praca z multimediami.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Audiobook”. Wybrany uczeń odczytuje treść polecenia: *Zapoznaj się z treścią poniższego filmu, poświęconego specyfice tekstu filozoficznego. Z jego treści wynotuj przynajmniej trzy czynniki, które wskazują, że jakiś konkretny tekst nie jest tekstem filozoficznym.* Klasa dzieli się na grupy i opracowuje propozycje odpowiedzi. Przedstawiciel wskazanej grupy prezentuje propozycję rozwiązania zadania, a pozostali uczniowie komentują. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedzi uczniów, udzielając im informacji zwrotnej.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Nauczyciel wyświetla na tablicy ćwiczenie nr 4. Uczniowie w zespołach dwuosobowych wspólnie rozwiązują zadanie. Omówienie odpowiedzi na forum klasy.
4. Uczniowie wykonują indywidualnie ćwiczenie nr 6, a następnie porównują swoje odpowiedzi z kolegą lub koleżanką
5. Ostatnie ćwiczenie nr 5, którego rozwiązania podejmują się uczniowie na lekcji, wykonywane jest indywidualnie. Ponownie nauczyciel udostępnia je uczestnikom zajęć przez platformę edukacyjną. Nauczyciel weryfikuje zaznaczone odpowiedzi. Następnie uczniowie w parach dyskutują, porównując swoje odpowiedzi. W przypadku, gdy nauczyciel zauważa, że ćwiczenie wymaga komentarza, uzupełnienia czy naprowadzenia z jego strony, podsumowanie ćwiczenia odbywa się na forum klasy.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel rozdaje uczniom ankietę ewaluacyjną z oceną lekcji, pracy własnej oraz pracy klasy. Udziela im też informacji zwrotnej.
2. Zalogowany na platformie nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Wybrany uczeń odczytuje cele lekcji, a następnie wszyscy wspólnie omawiają: co udało się osiągnąć, do czego warto wrócić, czego nie udało się zrealizować i dlaczego.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia nr 7 i 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się”. Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- Reale G., *Historia filozofii starożytnej*, t. 1-5, tłum. Edward Iwo Zieliński, Lublin 1999.
- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, tom 1, Warszawa 2005.
- Krokiewicz A., *Zarys filozofii greckiej*, Warszawa 2000.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Audiobook” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.